

**СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ
РОМАНУ НАГІБА МАХФУЗА “ВЕСІЛЬНА ПІСНЯ”
 (“AFRĀḤ AL-QUBBA”)**

Творчість Нагіба Махфуза, єдиного лауреата Нобелівської премії з літератури серед арабських письменників (1988 р.), вже багато років не виходить із поля зору дослідників. Літературознавці сходяться на думці, що на прикладі творчості цього корифея красного письменства можна простежити усі етапи еволюції арабського роману, починаючи від історичного, соціально-реалістичного до алегоричного, психологічного та експериментального [Kadhim 2006, 59]. Свідком нового сплеску інтересу до творчості письменника, переосмислення та нового прочитання його доробку став 2011 рік, проголошений на батьківщині автора, в Єгипті, Роком Нагіба Махфуза з нагоди 100-ї річниці з дня народження письменника. Що ж до роману “Афрах аль-кубба”, то лише кілька критиків та дослідників звернули увагу на цей твір невдовзі після публікації роману 1981 року, зокрема це ‘Абд ар-Рахман Абу Уф, Сарват Абаза та Фірдаус ‘Абд аль-Хамід аль-Багнасаві [2009 بدر يوسف]. Вже на початку XXI століття дослідження окремих аспектів цього твору займалися, зокрема, марокканський дослідник Хасан аль-Муддан, єгипетський критик Шауки Бадр Юсуф, який також вказує на недостатню кількість критичних статей на цей твір Махфуза [2009 بدر يوسف], проте ґрунтовного аналізу цього твору ще не було здійснено в сучасному літературознавстві, ні у вітчизняному, ані за кордоном. Отже, тема нашої статті, яка включає в себе аналіз структурно-композиційних особливостей роману, наразі є актуальною і становить інтерес не тільки для поціновувачів творчості Махфуза, а й у загальному контексті вивчення сучасної арабської літератури.

“Афрах аль-кубба” є типовим прикладом експериментального роману. Деякі критики вважають, мовляв, оскільки роман не є питомим жанром арабського красного письменства (що є саме по собі суперечливим твердженням), то ця літературна форма, у всякому разі, не перестає вважатися експериментальною [Meuer 2001, 64]. Проте така точка зору не виправдана самим станом сучасної

арабської (зокрема єгипетської) літератури, адже не можна не помітити відчутних змін у підході до арабського роману, починаючи ще з 60-х років ХХ століття [Meuer 2001, 8]. До цього часу в арабському романі панувала реалістична традиція, яка якнайкраще і знайшла своє втілення в перлинах літературного доробку раннього Махфуза. Оповідь, як правило, ведеться від імені всезнаючого автора або від імені головного героя-протагоніста [Кирпиченко 2003]. Натомість “Афрах аль-кубба” вперше побачив світ 1981 року у видавництві Мактабат Міср (Maktabat Miṣr) і привернув увагу критиків через відхід Махфуза від реалістичного напрямку. Дехто навіть закидає авторові вже занадто експериментальний характер цієї психологічної драми [DiMeo 2010, 69].

“Афрах аль-кубба” є одним із найкоротших романів Махфуза і складається з чотирьох частин. В основу сюжету покладено історію про театральну трупу. Як і в іншому своєму романі, “Мірамар”, Махфуз дозволяє чотирьом протагоністам розповісти одну і ту саму історію. Головні персонажі – суфлер Карам Юніс, його дружина Халіма аль-Кабш, їхній син ‘Аббас та актор театру Тарік Рамадан. Ці постаті висвітлено у творі в рівній мірі, немає жодного “головного героя”, якому б діставалося більше авторської уваги і якому Махфуз відверто б симпатизував. Крім того, не можна чітко виділити негативних або позитивних героїв – письменник дає читачеві можливість самому робити висновки про ту чи іншу постать, ґрунтуючись на її вчинках та аналізуючи її думки.

Початок кульмінації у творі умовно співвідноситься з четвертим розділом, у якому розповідь ведеться від імені ‘Аббаса, молодого драматурга. Аж до моменту розв’язки читача постійно тримають у стані інтриги, адже немає “всезнаючого” автора, який прямо або опосередковано зміг би розставити акценти і прояснити ситуацію, як це можна спостерігати в ранніх прозових формах арабської літератури сучасного періоду, зокрема у творах раннього Махфуза. Читач має змогу ознайомитися з фабулою винятково із суб’єктивної позиції того чи іншого персонажа, і ці позиції почасти сповнені взаємних протиріч.

Не менш конфліктними є події, які відбуваються в житті театральної трупи. Ключовим (але, наголосимо, не головним) персонажем є ‘Аббас – колишній школяр, що живе у вигаданому світі, сформованому з уявлень, які юнак отримав із книжок і театраль-

них вистав. Ці уявлення починають вступати в гостре протиріччя з навколишньою дійсністю, в першу чергу з атмосферою в родині. Батько ‘Аббаса, Карам Юніс, – людина без морального стрижня і конкретних життєвих принципів, яка знайшла своє щастя в опіумі. “Я вступил в семейную жизнь с полной ответственностью. Разволновался, когда Халима принесла мне радостную новость о своем материнстве, но это волнение оказалось поверхностным. Когда Аббас был маленьким, я обожал его. Все стало меняться, с тех пор как однажды Тарик Рамадан сказал мне: монолог Гамлета трудный. Раствори это в чашке с чаем. . . Началось новое безумное плаванье. На соблазн попался человек, которому было все равно. Источники заработка стали мелеть, и, наконец, вся радость жизни оказалась задушена в безжалостных тисках ломки” [Махфуз 2008, 58]¹. Мати – нещасна жінка, яка живе тільки надіями на майбутнє сина, але не приділяє його вихованню достатньої уваги через зайнятість на роботі і постійні чвари з чоловіком.

Фінансові труднощі змушують Карама і Халіму перетворити свій будинок на осередок азартних ігор і наркотиків, приймаючи ночами розбещені опіумом, алкоголем та азартними іграми компанії. Все це шокує юного ‘Аббаса, адже частину нічних гостей він кожного разу бачить у театрі, де ці люди з поважністю грають свої професійні та соціальні ролі, які відрізняються від їхнього справжнього обличчя, що оголюється під час нічних оргій. ‘Аббаса дратує відчуження батька, його слабкість і егоїзм; він ненавидить свою матір, яку не розуміє і вважає повією: “Я в своей комнате, раздается голос матери. Она кричит мне, но я не отзываюсь. Странно, моя ненависть к отцу несомненна, а к матери я испытываю не столько отвращение, сколько безотчетную злость” [Махфуз 2008, 144]. Усе оточення юнака чуже ‘Аббасові, як однаково чужий ‘Аббас своєму оточенню. Це виливається в тиху постійну злість, яка стає для хлопця основним супутником його життя, разом з ідеалізмом, що цю ненависть і породив.

Фабула твору обертається навколо п’єси ‘Аббаса – поклику змученої душі митця, котрій хотілося кричати від нестерпного болю, з яким драматург ніс свій хрест крізь життя. До цього молодий ‘Аббас не мав успіху в написанні п’єс, його старші вчителі

¹ Тут і далі цитується російськомовний переклад роману, виконаний В. Заритовською.

по театру відправляли ні з чим, даючи поради “ще трохи підрости”. Існує теза: найбільш цікаві сюжети дає саме життя, без життєвого досвіду і його осмислення неможливо створити власний творчий продукт, який був би цікавим сторонній людині. Тому ‘Аббас – драматург однієї драми, єдиного плоду своєї творчої думки, який народився на життєдайному ґрунті власного досвіду. Нехай цей досвід буде цілком суб’єктивним: “Всем тем, кто меня соблазнял, я отказала. Шлюха!? Однажды я была изнасилована, недолго жила с твоим отцом, потом стала монашкой. Я монашка, я не шлюха, сынок. Отец тебе так лживо меня нарисовал? Я обездоленная, несчастная женщина. Моя надежда только на тебя. Как же ты можешь выставлять меня в таком виде!? Я обо всем тебе расскажу, но когда же ты вернешься?!” [Махфуз 2008, 115]. П’еса, написана ‘Аббасом, змушує кожного з персонажів подумки повернутися в минуле, згадати та ще раз пережити свій попередній життєвий досвід.

Окремою наскрізною ниттю сюжет пронизує історія кохання – любовний трикутник ‘Аббаса, Тахії і Таріка Рамадана. Махфуз майстерно вводить традиційну складову будь-якого шедевра – любовну лінію, яка ще більш підвищує рівень напруги у творі, зважаючи на те, що ‘Аббас – вчорашній школяр, а його наречена вже була заміжня за декількома чоловіками і взагалі старша на десять років [Махфуз 2008, 18]. І задля шлюбу Тахії та ‘Аббаса нареченій необхідно покласти край стосункам із колишнім коханцем – Таріком.

Вже з першого погляду видається, що динамізм композиції та зав’язка у творі Махфуза зовсім не традиційні для східної неквапливості та розміреності. Внаслідок того самого “експериментального”, як закидають критики, підходу читач одразу поринає у вир подій, увага підігрівається не тільки рівнем сюжетної напруженості, а й певною детективною складовою – читач майже до самого кінця повною мірою не розуміє, що ж відбувається, хто винний, і чим усе це закінчиться. Не останню роль відіграє і той факт, що про події у творі розповідає не постать автора, а самі персонажі, думками яких і “мислить” читач. Кожний окремий розділ роману – окремий головний герой, отже, змінюється й “мислення” читача. Після чого вже в останньому розділі завдяки ‘Аббасу вдається остаточно скласти мозаїку дійсності. Тільки читачеві робити

якісь висновки – Махфуз у творі виключає будь-яку пряму дидактику, узагальнюючі умовиводи чи авторський аналіз подій та героїв роману, вилучивши з оповіді постать самого оповідача.

Але така побудова твору обтяжує читача, ускладнює сприйняття написаного. Тому роман Махфуза “Афрах аль-кубба” менш популярний за інші твори автора, на що скаржаться навіть арабські читачі [المودن]. Внаслідок цього виникають також складнощі з перекладом, які починаються вже з назви твору. Дослівно арабською мовою “Afrāh al-qubba” означає “радощі купола”. В існуючих перекладах іноземними мовами досі не вдалося відтворити назву близько до оригіналу. В англomовному перекладі твору, який побачив світ у 1984 році у видавництві “American University in Cairo Press”, назва звучить як “Весільна пісня” (Wedding Song), у російськомовному перекладі (2008 рік) – “Торжество піднесеного” (“Торжество возвышенного”).

Цікаво, що твір має таку саму назву, як і п’єса, навколо якої точиться оповідь у романі та через ставлення до якої і розкриваються характери героїв твору. Можна по-різному трактувати значення назви “Афрах аль-кубба”, але безперечною буде її символічність. Чи волів Махфуз показати нею перемогу духу над щоденною гріховністю, чи він так хотів тонко підкреслити безвихідність і глибину прірви, в якій опинились головні герої, – про це також судити читачеві. Тому роман “Афрах аль-кубба” і не викликає широкого резонансу серед пересічної аудиторії, адже читач відвик від самостійного аналізу подій, багато в чому вже традиційним стало непомітне читачеві викладення суб’єктивного авторського бачення як єдиного і правильного, що відсутнє в цьому романі Махфуза. Непідготований реципієнт опиняється в ситуації когнітивного дисонансу, а критики дорікають авторові надмірною експериментальністю.

Знайомий з Єгиптом читач може оцінити, як майстерно та точно передав Махфуз дух міста в романі, відтворивши у найменших деталях вулички та квартали сучасного Каїра, напевно улюбленого міста автора, де відбуваються події більшості його творів. В уста одного з героїв Махфуз вкладає слова про красу нічного Каїра: “Давай прогуляємося по Каїру. Тільки в это время город полон достоинства” [Махфуз 2008, 30]. Час від часу в тексті постають назви каїрських вулиць, районів та кварталів: Баб-аль-

Ші‘арія (“Квартал благочестия и распутства. Я ныряю в пыль, шум, толчею из мужчин, женщин и детей... Вот они – торговые ряды с шебнем, длинные и извилистые как змея. Вот мрачные старые ворота рынка, вот два его новых здания, стоящих вместе” [Махфуз 2008, 9]), аль-Каль‘а (розбиті тротуари, огидний запах), аль-Імам, ‘Імад ад-Дін, аль-Гейш, аль-‘Імара, аль-‘Атаба та ін. У творі немає їхніх детальних описів, проте влучні короткі характеристики складаються в барвисту мозаїку самобутніх каїрських кварталів та створюють в уяві читача цілісний образ сповненої контрастів єгипетської столиці.

“Афрах аль-кубба” просякнутий песимістичним, сумним настроєм, що побічно передає атмосферу емоційно-психологічного стану єгипетського суспільства після поразки в арабо-ізраїльській війні 1967 року [المودن]. Згадується ця подія у творі в останній частині у спогадах ‘Аббаса: “Даже поражение не поколебало наших принципов. Гимны остались те же, да и лидер не сменился. Что же означает это поражение? Лицо моей матери побледнело, и она пробормотала что-то невнятное. Отец же пожал плечами, как будто это его не касалось...” [Махфуз 2008, 128]. Суспільство у творі змальоване зневіреним, таким, що втратило моральні орієнтири. Люди не впевнені у завтрашньому дні, у своїх близьких, у самих собі. Сім’я, здавалося б, беззаперечна і міцна фортеця, яка дає людині натхнення й наповнює її життя сенсом, перестає відігравати свою духовну та соціальну роль. Махфуз у романі також опосередковано торкається питання особистого щастя людини, розкриває очі на те, що часто родинні відносини не приносять ніякого конструктиву в життя людини, якщо сімейними путями зв’язані духовно чужі одне одному душі: «Ей было так обидно, что она разрыдалась, и моя ненависть к ней удвоилась. “Как однажды я мог влюбиться в нее?” – недоумевал я» [Махфуз 2008, 52].

Роман Нагіба Махфуза “Афрах аль-кубба” – знакове явище для арабської літератури. Автору вдалося, попри скепсис критиків, втілити в нетрадиційній для зазначеного жанру композиції реалістичне полотно людської свідомості, завдяки відмежуванню від концепції “всезнаючого автора” вийшло змалювати особистість такою, якою вона є насправді, – сповненою протиріч, схильною до насолоди та беззахисною перед своїми ілюзіями.

“Афрах аль-кубба” є типовим прикладом поліфонічного твору: оповідь про ті самі події відбувається крізь призму суб’єктивно-го сприйняття та інтерпретації цих подій чотирма персонажами, проте з кожною новою частиною розвиток сюжету дещо просувається. Щодо інших художніх прийомів, якими послуговується письменник, то слід відзначити такі, як внутрішній монолог, потік спогадів, нелінійний розвиток сюжету в кожній із частин, фрагментарність.

На сьогодні перспектива досліджень твору все ще залишається вкрай актуальною. Роман заслуговує на більш детальне вивчення з об’єктивних та неупереджених позицій, наукові студії повинні ґрунтуватись на засадах загальнолітературних тенденцій, а не обмежуватися рамками одного регіону й періоду в історії розвитку літератури. Те, що для сучасників Махфуза було “експериментальним”, насправді вже широко практикувалося й раніше, і знайомство автора із загальносвітовим доробком свідчить винятково на його користь. Тому подальші перспективи досліджень повинні торкатися “Афрах аль-кубба” саме в контексті всесвітньої художньо-естетичної думки.

ЛІТЕРАТУРА

Кирпиченко В. Н., Сафронов В. В. История египетской литературы XIX–XX веков. Том 2. Москва, 2003.

Нагиб Махфуз. Торжество возвышенного / Пер. с араб. В. Зарытовской. Москва, 2008.

David F. DiMeo. Mahfouz between Lukacsian and Brechtain Approaches to Realism // CLCWeb: Comparative Literature and Culture. Vol. 12. Purdue University Press, 2010.

Kadhim Jihad Hassan. Le roman arabe. Paris, 2006.

Stefan G. Meyer. The Experimental Arabic Novel: Postcolonial Literary Modernism in the Levant. State University of New York Press, 2001.

شوفي بدر بوسيف. نجيب محفوظ والرواية الصوتية “أفراح القبة” نموذجاً
 доступу: <http://www.arabicstory.net/forum/index.php?showtopic=14267>
 حسن المودن. الكتابة ضد الواقع: قراءة في رواية “أفراح القبة” لنجيب محفوظ
 режим доступу: [//www.fikrwanakd.aljabriabed.net/n32_13muddan.htm](http://www.fikrwanakd.aljabriabed.net/n32_13muddan.htm)